

Ur ”Herbert Tingsten – vetenskapsmannen” av Olof Petersson

Utkommer på Atlantis bokförlag 2013

Militärhistorikern Mikael Nilsson hävdar att Herbert Tingsten hade en närmare kontakt med Kongressen för kulturell frihet än vad som tidigare varit känt och att Tingsten har försökt dölja omfattningen av dessa förbindelser: ”We therefore have to assume that Tingsten perhaps exaggerated his own negativity in his memoirs perhaps as a way of downplaying his role in the CCF” (Nilsson 2011, s. 152). Nilsson talar om Tingstens ”close and long connection to the CCF and the Swedish committee” (s. 162). Nilsson hävdar till och med att Tingsten varit osanning: ”This provides solid evidence that Tingsten was not completely honest about his relationship with the CCF after 1950” (s. 159). En närmare granskning visar emellertid att Nilssons långtgående påståenden saknar stöd i källmaterialet.

Så här framställer Tingsten sitt engagemang i CCF: ”I slutet av november 1950 deltog jag som ensam svensk i en av Föreningen för kulturens frihet anordnad konferens i Bryssel. Det gick lika illa som vanligt. Under förmiddagen deklamerade deltagare från de latinska länderna retoriskt utsirade plattheter om frihet, och jag kände tråkigheten och irritationen outhärdlig, med omotiverat aggressiva inlägg som konsekvens. På kvällen ordnades ett ’hemligt’ sammanträde av anglosaxer, skandinaver och andra mera ’praktiska’ personer – bland dem Stephen Spender, som sedermera blev en ledande man inom rörelsen – men jag reste dagen därpå i besvikelse. Sedan har jag sagt nej till en rad liknande möten som, enligt rapporter av goda vänner, varit mera sakliga och givande.” (”Mitt liv. 3. Tidningen 1946–1952”, 1963, s. 336.)

Mikael Nilsson påstår nu att Herbert Tingsten faktiskt inte bara deltog i Brysselmötet 1950 utan också vid CCF-möten i Milano 1955 och Berlin 1960. Nilssons belägg för att Tingsten deltog i Milano 1955 är en uppgift i Svante Nordins Hedeniusbiografi 2004. På förfrågan uppger Nordin att han bygger på kronologin i Ann-Marie Henschen-Dahlquist Hedeniusbibliografi. Uppgiften, som även förekommer i en uppsats av Nils Runeby 1981, är emellertid inte korrekt (Nordin 2004, s. 309, Henschen-Dahlquist 1993, s. 17, Runeby 1981, s. 217). Herbert

Tingsten fick förvisso en inbjudan till konferensen i Milano men han åkte inte. Primärkällorna är entydiga. Sammanlagt fem svenskar deltog i Milano. Tre reste på inbjudan av den internationella kommittén (Rolf Edberg, Torsten Gårdlund och Ingemar Hedenius), två var närvarande som företrädare för den svenska kommittén (Ture Nerman och László Hátori). (Ang. Herbert Tingstens inbjudan till konferensen i Milano september 1955, se Kulturkontakt, nr 4 1955, s. 6. Deltagarlista i Press Summary. The Future of Freedom. 5th International Conference sponsored by The Congress for Cultural Freedom, Milan, 12–17 September 1955. I SKfKF:s verksamhetsberättelse för 1955 förtecknas fem svenska deltagare i Milanomötet. Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Svenska kommittén för kulturens frihet, 72/012, vol. 1. Deltagarlista i Die Zukunft der Freiheit. Aus den Berichten und Diskussionen der Internationalen Tagung des Kongresses für die Freiheit der Kultur in Mailand, Grunewald Verlag 1956.) Herbert Tingsten deltog inte i Milano. Att Tingsten däremot följde vad som avhandlades vid konferensen är uppenbart och han gjorde inga försök att dölja det. Själva inledningsmeningen till Tingstens bok ”Från idéer till idyll” lyder: ”Två amerikanska forskare har samstämmt skildrat sina intryck från en av Föreningens för kulturens frihet anordnad kongress i Milano i september 1955” och så följer ett utförligt referat (1966, s. 9 ff). Att Tingsten skulle förlitat sig på dessa andrahandskällor om han själv hade varit på plats är inte tänkbart.

Mikael Nilsson har därför fel när han säger att Tingsten aldrig hänvisade till CCF eller andra forskare: ”Certainly Tingsten never acknowledged any dependence on the CCF, or even that there were other intellectuals in the world that were considering the same thesis as he was” (s. 159). Tingsten framställs här som en simpel plagiatör: ”It is easy to understand why Tingsten would not want to give the CCF (or perhaps even other scholars) credit for this idea. It was after all his main intellectual achievement both as an academician and as an opinion maker.” Nilssons anklagelser är lika oerhörda som falska. Om det är någon forskare som kan hävda originalitet när det gäller politikens avideologisering så är det Herbert Tingsten, som redan 1941 påvisade detta fenomen i sin stora bok om socialdemokratins idéutveckling. Tingsten var också noga med att hänvisa till att andra forskare var inne på samma spår. Han berättade öppet om sina samtal med tre amerikanska

kolleger hösten 1951 och redan på de inledande sidorna av ”Idéer och idyll” möter man hänvisningar till forskare som Geertz, Bell, Aron och Lipset.

När det gäller påståendet om Tingstens deltagande i Berlinkonferensen den 16–22 juni 1960 hänvisar Mikael Nilsson till ett tidningsklipp i DN den 15 maj 1960. I en fotnot anges att tidningsklippet finns i Ture Nermans arkiv. En genomgång av detta arkiv ger ett mycket intressant resultat. På ett pappersark finns två tidningsnotiser uppklistrade (tidningsklipp DN 15 maj och 17 juni 1960, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Ture Nermans samling, 410, Handlingar rörande verksamheten, vol. 4:21). Det ena är mycket riktigt från DN den 15 maj, alltså en månad före mötet. Där står: ”Sverige kommer att representeras av professorerna Herbert Tingsten och Ingemar Hedenius samt författaren Eyvind Johnson”. Det andra klippet är från DN den 17 juni. Här står: ”Svenska deltagare är Ingemar Hedenius och Bengt Alexandersson, Uppsala”. Denna artikel publicerades alltså på konferensens andra dag. Här nämns inte Tingsten. Mikael Nilsson har alltså haft tillgång till två källor. Han väljer bara en, den som publicerades en månad i förväg och som därmed har sämre källvärde. Mikael Nilsson plockar selektivt i materialet och väljer ut den källa som synes stödja hans tes.

I stället för att endast förlita sig på ett tidningsklipp kunde Nilsson ha gått till originaldokumentationen, som finns bevarad i Chicagouniversitetets arkiv. Av handlingarna framgår att Herbert Tingsten förvisso finns med i en ”Provisional list of names for General Assembly 1960” men att han inte är upptagen bland dem som faktiskt deltog i konferensen. De svenska deltagare som förtecknas är Bengt Alexanderson, Ingemar Hedenius och Eyvind Johnson. (Se General Conference: Progress in Freedom, June 16-22, Berlin 1960, International Association for Cultural Freedom Records, Series III, Box 28, Folder 1, Special Collections Research Center, University of Chicago Library.)

Tillförlitliga källor stöder sålunda Herbert Tingstens version. Han deltog i Brysselkonferensen 1950 men inte i några följande CCF-möten. Tingstens ord i memoarerna, att han deltog 1950 men sedan ”sagt nej till en rad liknande möten” är uppenbarligen sanningsenliga. Mikael Nilssons påstående om motsatsen är felaktigt.

Mikael Nilsson påstår vidare att Tingsten ingick i CCF:s internationella sekretariat: ”We must hence assume that Tingsten was elected into the International Secretariat” (s. 151). Men det finns inga belägg för att Tingsten ingick i det internationella sekretariatet. Uppenbarligen har Nilsson blandat samman två olika organ inom CCF. Han skriver nämligen blev medlem i ”the CCF International Secretariat, or International Committee as it was also called” (s. 151). Men den internationella kommittén var något annat än det internationella sekretariatet. Den internationella kommittén var liktydig med den grupp som träffades i Bryssel 1950. Här ingick Tingsten, som allmänt bekant. Det internationella sekretariatet var däremot placerat i Paris. I detta sekretariat medverkade från svensk sida Ture Nerman och László Hámos, däremot inte Herbert Tingsten (Runeby 1981, s. 212). Mikael Nilsson får det att framstå som att Tingsten hade en permanent position i CCF:s ledning när det i själva verket rörde sig om en medverkan i en enstaka konferens.

Mikael Nilsson påstår vidare att Tingsten överdrivit sin kritiska hållning under Brysselkonferensen 1950: ”the minutes do not relate aggressiveness on his part” (s. 150), ”we can conclude that Tingsten’s own version is somewhat distorted” (s. 151). Tingsten skriver i sina minnen att han gjorde några ”omotiverat aggressiva inlägg”. Nilsson refererar ett av dessa anföranden. Tingsten sade uppenbarligen att CCF:s möjligheter att förändra världen var begränsade och att kommunismen främst borde bekämpas genom demokratiska partier. Tingsten hävdade vidare att en organisation som CCF förvisso kunde bidra genom att sprida kunskap och fakta, men att många möten med antitotalitär propaganda riskerade att trötta ut allmänheten. Men Mikael Nilsson avstår från att referera till den del av anförandet där Tingsten var mest skeptisk till CCF. Tingsten hänvisade till två föregående talare som enligt honom varit mer realistiska men ändå alltför optimistiska. Och så säger Tingsten: ”The organization cannot be the great defender of democracy of the world”. Källorna visar sålunda att Tingsten framförde relativt stark kritik mot den nya organisationen. Huruvida hans inlägg var, eller kunde uppfattas som, ”omotiverat aggressiva” är omöjligt att i efterhand avgöra. Nilsson har därför inte kunnat visa att Tingsten förvanskat bilden av sina insatser i Bryssel.

Mikael Nilsson gör gällande att relationen mellan Tingsten och CCF var symbiotisk: "parts of Tingsten's work both as an opinion maker and as a scholar was part of a symbiotic relationship with the CCF and the SKfKF" (s. 147). Dels skulle Tingsten ha påverkat CCF, dels skulle Tingsten också ha påverkats av CCF. Ett viktigt led i Nilssons resonemang är att Tingsten publicerade sin engelska artikel om ideologiernas död år 1955, samma år som CCF höll sin konferens i Milano: "that Tingsten would just happen to public an article on the 'end of ideology' theme in close connection to a CCF conference centred on this particular subject, a conference that he attended on the CCF's invitation, seems not only far-fetched but even implausible" (s. 158). Bortsett från den felaktiga uppgiften om att Tingsten var närvarande i Milano är Nilssons spekulationer helt grundlösa. Den engelska artikeln 1955 bygger på ett föredrag som Tingsten höll i London oktober 1954. Och för den som läser artikeln 1955 står det omedelbart klart att den i allt väsentligt består av en sammanfattning av de tre DN-artiklar som publicerades redan sommaren 1952. Tingsten har därefter inte lagt till någonting av betydelse för tesen om ideologiernas död och den engelska artikeln kan följaktligen inte ha påverkats av CCF-mötet 1955.

Enligt Mikael Nilsson deltog Herbert Tingsten aktivt när det gällde sprida CCF:s budskap i Sverige: "Tingsten helped the CCF and the SkfKF's causes and furthered their agendas in a number of ways during his time as editor-in-chief of DN" (s. 147). CCF:s svenska avdelning SKfKF försökte uppenbarligen värva Herbert Tingsten men han avböjde. Nilsson erkänner att Tingsten inte var intresserad av delta i den svenska kommittén och spekulerar över motiven därtill: "He was perhaps too much of an individualist for this to seem like an attractive option" (s. 153, 154). Men Nilsson försöker ändå koppla samman Tingsten och den svenska kommittén. Belägget är att Dagens Nyheter 1954 publicerade ett uttalande från SKfKF. Nilsson tillägger som sin personliga värdering att uttalandet gränsade till krigshets, att det inte tillräckligt uppmärksammade övergrepp mot mänskliga rättigheter i USA och att dess antikommunism inte gav utrymme för några avvikande röster. Enligt Nilssons åsikt var denna manikeiska världsbild samma slags argument som användes i auktoritära länder. "There is of course no way that Tingsten would have allowed this roll-call to be published in his newspaper unless he sympathised with its content and the SKfKF's agenda." En chefredaktör för en stor dagstidning antas

här uppenbarligen instämma i allt som publiceras. Mikael Nilsson går här till måttlös överdrift. Indiciekedjan är löjeväckande svag.

Mikael Nilsson gör gällande att Tingsten borde ha känt till att det var CIA som finansierade Kongressen för kulturell frihet. Han hänvisar till en bok som uppger att detta förhållande skulle ha varit känt mycket tidigt, "an open secret very early on" (s. 164). Att amerikanska pengar finansierade CCF var förvisso känt sedan länge. Så till exempel uppgav svenska medier att Berlinmötet 1960 finansierades av Fordstiftelsen och Rockefellerstiftelsen. Det är högst rimligt att anta att Tingsten kände till och accepterade de amerikanska pengarna. Tingsten stod på västmakternas sida i kampen mot kommunismen och pläderade för svensk anslutning till Atlantpakten. Att det var den amerikanska underrättelsetjänsten som låg bakom CCF är en helt annan sak. Fakta i saken är att CIA-finansieringen avslöjades av tidskriften Ramparts 1967. Den källa som Nilsson hänvisar till, en bok av Frances Stoner Saunders, uppger i själva verket att de innersta kretsarna i CCF började ana CIA-anknytningen först under 1964 och att rykten började komma i mer allmänt svang under 1966. Det är orimligt att anklaga Tingsten för att dessförinnan ha känt till CIA-kopplingen. Nilsson har därför ingen som helst grund för sin antydning att Tingsten skulle vara något slags bulvan eller agent för CIA: "The CIA's involvement thus seems to have been only yet another thing that Tingsten turned a blind eye to in his propaganda work" (s. 164).

Det vetenskapliga värdet av Mikael Nilssons uppsats förringas inte bara av felaktiga faktauppgifter utan också av bristande objektivitet. Nilsson delar uppenbarligen inte Tingstens ståndpunkter i kalla krigets inrikespolitiska debatter. Tingstens motståndare bland företrädarna för den tredje ståndpunkten beskrivs av Nilsson som "a group of leftist intellectuals that took neither side in the Cold War struggle" som förgäves försökt att göra kalla krigets debatt "less Manichean by arguing that there were shades in grey in between the black and white". Mikael Nilsson uttrycker sympati för den tredje ståndpunkten och avslöjar sig som politisk motståndare till Herbert Tingsten.

Mikael Nilsson har försökt att ta författarheder och forskarära av Herbert Tingsten. Men en kontroll av källmaterialet ger i stället resultatet att det är Mikael Nilsson själv som framstår som förfalskaren och propagandisten.

Referenser

- Grémion, Pierre (1995). *Intelligence de l'anticommunisme. Le Congrès pour la liberté de la culture à Paris (1950–1975)*. Fayard, Paris.
- Henschen-Dahlquist, Ann-Marie (1993). *En Ingemar Hedenius bibliografi*. Thales, Stockholm.
- Nilsson, Mikael (2011). ”The editor and the CIA: Herbert Tingsten and the Congress for Cultural Freedom: a symbiotic relationship”, *European Review of History*, 18, 147–174.
- Nilsson, Mikael (2011). ”Inte bara Tingsten trodde på ideologiernas död”, *Tvårsnitt*, 3–4, 68–71.
- Nordin, Svante (2004). *Ingemar Hedenius. En filosof och hans tid*. Natur och Kultur, Stockholm.
- Runeby, Nils (1981). ”Die Halbjungfrauen der Demokratie’: Zur Geschichte des ‘Schwedischen Komitee für kulturelle Freiheit’ 1950–1960”, i Helmut Müssener, red., *Aspekte der Kulturaustausches zwischen Schweden und dem deutschsprachigen Mitteleuropa nach 1945*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholmer germanistische Forschungen, 28. Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 205–230.
- Saunders, Frances Stonor (1999). *Who Paid the Piper? The CIA and the Cultural Cold War*. Granta, London.
- Scott-Smith, Giles (2002). *The Politics of Apolitical Culture. The Congress for Cultural Freedom, the CIA and Post-War American Hegemony*. Routledge, PSA, London.
- Tingsten, Herbert (1966). *Från idéer till idyll. Den lyckliga demokratien*. Norstedts, Stockholm. Omtryckt: Pan/Norstedts, Stockholm 1967.
- Tingsten, Herbert (1963). *Mitt liv. 3. Tidningen 1946–1952*. Norstedts, Stockholm.

Olof Petersson

www.olofpetersson.se